

Lőrinczné Bencze Edit¹

A Nyugat-Balkán transznacionális biztonságpolitikai kihívásai²

A tanulmány célja a Nyugat-Balkán közös történelmi öröksége egy aspektusának, a szervezett bűnözésnek a bemutatása. A régió geopolitikai elhelyezkedése, a Jugoszlávia felbomlását követő háború és hanyatlás, az elmaradott szociális és gazdasági viszonyok, a demokrácia hiányai, a jogállamiság terén szükséges reformok biztonságpolitikai szempontból sebezhetővé tették a régiót. A térségnek szembe kell néznie mind a régi, mind az új transznacionális biztonságpolitikai kihívásokkal, úgy mint az illegális migráció, a határbiztonság, a szervezett bűnözés, a korrupció, a radikalizálódás, az erőszakos extrémizmus, a kiberfenyegetettség, a dezinformáció, a természeti és emberek által előidézett katasztrófák. Mindegyik kockázati tényező többdimenziós, holisztikus és erősen koordinált megoldást igényel. A tanulmány célja a transznacionális szervezett bűnözés, az úgynevezett balkáni út gyökereinek bemutatása, fejlődésének ábrázolása és a hatékony válaszadás körüljárása.

Kulcsszavak: balkáni út, szervezett bűnözés, transznacionális fenyegetettség, biztonság, ellenálló képesség

Transnational Security Challenges in the Western Balkans

This paper discusses the common historic heritage of the Western Balkans in connection with organised crime. The geopolitical positioning, disintegration of the former Yugoslavia led to war, destruction, lagging socio-economic development and democracy, much needed reforms in the area of rule of law make the Western Balkans vulnerable to a range of security threats, both old and new transnational security challenges from illegal migration, border security, organised crime, corruption, radicalisation and violent extremism, to cyber security, disinformation, natural and man-made disaster risks. Each of the threats and risks has a multidimensional character, requiring a holistic and coordinated approach. The aim of the article is to highlight the ways in which transnational organised crime in the Western Balkans developed and is developing, to introduce the roots of the Balkan route and how to design more effective policy responses.

Keywords: Balkan route, organised crime, transnational threat, security, resilience

¹ Lőrinczné Bencze Edit a Kodolányi János Egyetem tanszékvezető főiskolai tanára. E-mail: lbedit@kodolanyi.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK „Alkalmazott katonai műszaki, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” című pályázat keretében készült.

Bevezetés

A hidegháború végén a mesterségesen létrehozott, soknemzetiségű Jugoszlávia szétesése egy évtizedig tartó polgárháborús viszonyokat eredményezett a Balkán térségében, ami a délszláv háborúban érintett Horvátország és Bosznia-Hercegovina véres harciban (1991–1995), a koszovói albánok lázadásában, a szerb etnikai tisztító kampányban (1998–1999), valamint az Észak-Macedóniában lezajló albán lázadásban (2001) kulminálódott. Azóta a régió rendkívül vegyes képet mutat. Két jugoszláv utódállam, Szlovénia és Horvátország csatlakoztak mind a NATO-hoz, mind az EU-hoz, másik kettő, Montenegró és Észak-Macedónia a szomszédos Albániával együtt a NATO részévé vált. Bosznia-Hercegovina az 1995-ben aláírt daytoni megállapodással létrehozott nehézkes alkotmánya miatt számít forró pontnak, és fenntarthatósága többször is megkérdőjeleződött. Koszovó, az egykori jugoszláv autonóm tartomány 2008-ban kiáltotta ki függetlenségét Szerbiától, de államisága messze van az általános elismertségtől, Szerbia és több uniós tagállam sem tekinti legitimnek, és nem tagja az ENSZ-nek sem. A régió Európai Unió kívül maradó államai mind uniós tagságra törekednek, és a térségben a 2000-es évektől meghatározó szerepű EU stabilizálásra tett erőfeszítései elsősorban a csatlakozásban látják a megoldást és erre összpontosítanak.

Ugyanakkor ennek a bővítési stratégiának erőteljes korlátai vannak, hiszen mindössze egyetlen állam, Horvátország lett az EU teljes jogú tagja 2013. július 1-jétől, Montenegró 2012-ben, Szerbia pedig 2014-ben kezdte meg a csatlakozási tárgyalásokat, de a csatlakozás dátuma nem látható, sőt az EU is vonakodik a pontos időpont-meghatározástól, habár a két tárgyalásokat folytató állam esetében a Bizottság megjelölte a 2025-ös rugalmas céldátumot.³ Észak-Macedónia megváltoztatta saját nevét, hogy megfeleljen a görög igényeknek,⁴ de ez mégsem nyitotta meg az utat előtte Brüsszelben, amihez hozzájárult, hogy újabb bolgár kifogások fogalmazódtak meg. Sőt, a Bizottság 2018-as pozitív javaslata ellenére az Európai Tanács háromszor is elodázta és csak 2020. március 26-án adta politikai jóváhagyását a két nyugat-balkáni állammal, Albániával és az Észak-macedón Köztársasággal folytatandó csatlakozási tárgyalások megkezdéséhez,⁵ amely döntés után ismét két év telt el, és csak 2022. július 18-án a Brüsszelben megrendezett kormányközi konferencián indultak újtukra a hivatalos csatlakozási tárgyalások.⁶

A bővítési európaizáció, amely a stabilitást, a demokratikus fejlődést, a gazdaság megerősödését, a biztonságot és ezek megléte után az uniós tagságot jelentheti a régió államai számára, meglehetősen lassan halad, „ups and downs”-okkal tarkított, s ennek hátterében két fő okot is megkülönböztethetünk. Egyrészt az EU és több befolyásos nettó befizető állam ambivalens az integráció bővítése kapcsán, és úgy látja, hogy a közösségnek először

³ European Commission: *A Credible Enlargement Perspective for and Enhanced EU Engagement with the Western Balkans*. COM (2018) 65 final. 2018. február 6.

⁴ A Jugoszlávia felbomlása óta zajló névvitát lezáró Preszpa-megállapodást 2018. június 17-én kötötte meg Görögország és Macedónia, amelynek ratifikációja után a nyugat-balkáni állam neve Észak-macedón Köztársaság lett.

⁵ Council of the European Union (2020): *Council Conclusions on Enlargement and Stabilisation and Association Process – the Republic of North Macedonia and the Republic of Albania*. 2020. március 25.

⁶ European Commission (2022): *First Intergovernmental Conferences with Albania and North Macedonia to Kick-Start the Accession Negotiation*. [online], 2022. 07. 19. Forrás: ec.europa.eu [2022. 06. 18.].

saját belső problémáit kellene megoldania és a válságból való kilábaláshoz szükséges reformokat végrehajtani, amely kérdésekben szintén nincs egyetértés a tagállamok között. Ennek következtében a bővítés egyik akadálya maga az integrációs szervezet, másik pedig a tagjelölt államok politikájában keresendő, ahol az uniós normák átültetése nem kellő ütemben valósul meg, s nagyobb, mélyrehatóbb változásokra lenne szükség az EU-éretté válás folyamatában. Ugyanakkor a nyugat-balkáni régió olyan sajátos politikai, gazdasági és földrajzi adottságokkal rendelkezik, amelyek következtében e térség biztonsága kiemelten fontos partnerei, különösen az Európai Unió és a NATO számára, s az integráció elmaradása, illetve késleltetése biztonságpolitikai kockázattal jár.⁷

A kilencvenes években lezajló fegyveres konfliktusok és máig ható következményei, a földrajzi és geopolitikai elhelyezkedés, a régió államainak alacsony gazdasági teljesítménye, a demokrácia és jogállamiság, továbbá a szociális helyzet problémái sérülékennyé teszik a régiót számos biztonsági fenyegetéssel szemben. A belső kockázati tényezők éppen a fent említett viszonyok instabil voltából eredeztethetők, és jó táptalajként szolgálnak a külső, transznacionális kihívásoknak, amelyek egy része már régóta jelen van a régióban, s ezekhez új, globális fenyegetettségek társulnak. A kockázati tényezők sokrétűsége és komplexitása szükségessé teszi az egyes államok ellenálló képességének fokozását, a régió összefogását, közös stratégiák kialakítását és globális hálózatokban való részvételét.

Geopolitikai összetevők és a balkáni útvonal

A Balkán történelme során mindig a nagyhatalmak és birodalmak ütközőzónájában helyezkedett el, továbbá összekötő kapocsként szolgált Európa, valamint a Közel-Kelet és Ázsia között. Ennek a hídszerpnek az egyik legsúlyosabb következménye, hogy különböző bűnözői csoportok tranzitországgként használták fel a Balkán-félszigetet emberek és különböző termékek Ázsiából Európába és fordítva való csempészete és az illegális csatornák kiépítése során.⁸ A szocializmus időszakában a szervezett bűnözés tovább erősödött, amiben szerepet játszott, hogy a biztonsági erők és a bűnözők között erős kapcsolat alakult ki, virágzott a korrupció, s eközben, különösen az 1980-as évek nagy gazdasági válsága és a nyomában járó gazdasági szankciók miatt a gazdaság nem tudta kielégíteni a fogyasztói igényeket, így felerősödött a feketepiac, a csempészárakkal való kereskedelem, amely sok esetben a politikusok jóváhagyásával történt. S bár ezek a tevékenységek évszázados múltra tekintenek vissza, a szervezett bűnözés csak a múlt század végétől vált ilyen riasztóvá, amikor is a Jugoszlávia felbomlása során kialakult háborús és politikai konfliktusok kiváló táptalajként szolgáltak a további erősödéséhez.

A transznacionális kihívások megerősödése kapcsán Dejan Anastasijević tanulmányában a délszláv háborúk negatív hatásaira helyezi a hangsúlyt, s a szerző szerint a harcok idején ellenőrizetlenül erősödő szervezett bűnözést sem a konfliktus során, sem utána nem tudták megállítani és kezelni, így létrejött a fenyegetettség multietnikus, határokon átnyúló, jól integrált formája. A szerb, bosnyák, albán és horvát kábítószercsempészek

⁷ Lőrinczné Bencze Edit (2020): *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Budapest: Akadémiai.

⁸ Stojarová, Vera (2012): Organized Crime in the Western Balkans. *HUMSEC Journal*, 1(1), 29. 94–112.

kiválóan dolgoznak együtt az afgánokkal, megtalálták az utat a nyugat-európai forgalmazókhoz, és az embercsempészek is minimális kockázattal működtetik hálózataikat. S bár a háborúk végével a Balkán már nem számít vonzó célpontnak az illegális fegyverkereskedelemben, de a hátramaradt fegyverek utat találnak az afrikai és közel-keleti háborús övezetekbe.⁹ Vera Stojarova arra mutat rá, hogy ugyan Jugoszlávia összeomlott, a Tito által létrehozott jugoszláv egység eszméje és a Bratstvo i jedinstvo (Testvériség és egység) mottóban megtestesült együttműködés paradox módon csak a szervezett bűnözésben maradt fenn és őrzi a szocialista örökséget.¹⁰

A rendszerváltás, a gazdasági bizonytalanság, a politikai vákuum, majd a tranzíciós útkeresés buktatói felerősítették a jelenséget, és a régiót korábban is érintő szervezett bűnözés háborítatlanul erősödött, míg napjainkra az egyik legfőbb és semmiképpen nem elhanyagolható problémává vált.¹¹ S bár nem lehet a világszerte hírhedt orosz vagy olasz maffiához hasonlítani, az Europol 2011. évi OCTA-jelentése szerint a balkáni tengely fokozatosan a szervezett bűnözés egyik legfontosabb epicentrumává és az Európai Unióba irányuló fő útvonallá vált.¹² A Fekete-tengeren keresztül megnövekedett kereskedelem, az illegális árucikkek iránti kereslet bővülése, a Görögországon keresztül érkező illegális migráció erősödése következtében a Balkánon a bűnözői tevékenység jelentősen bővült. A régi és soha nem elavuló fegyver-, nő- és heroinkereskedelemhez, amely területeken a régió rekordokat döntöget, újfajta árucikkek, úgymint a kokain- és a migránskereskedelem csatlakoztak. Tekintettel arra, hogy a Balkán az Európai Uniót, a Közel-Keletet, Törökországot és Oroszországot összekötő fő geogazdasági csomópont, így az itt megerősödő bűnözői tevékenységek egész Európa számára biztonságpolitikai kockázattal járnak.

Nagyjából a történelmi selyemutat követve egy hosszú és elágazó balkáni útvonalról beszélhetünk, amely jól működő illegális hídként szolgál Kelet és Nyugat között. Az útvonal földrajzi iránya és leágazásai a politikai átalakulások nyomán változásokon ment keresztül, így például a délszláv háborúban érintett Horvátországon és Bosznia-Hercegovinán áthaladó útvonalak felfüggesztése után olyan új csatornák nyíltak meg, amelyek összekapcsolták Macedóniát Albániával és Olaszországgal. A harcok befejeződése után azonban visszaállították a korábbi útvonalakat. Az is látható, hogy azokból az országokból, ahol a politikai stabilitás és a rendőri szervek megerősítése sikeresebb volt – Horvátország, Szerbia – az illegális kereskedelem központjait az ezekben a folyamatokban kevesebb sikert felmutató országokba, például Koszovóba, Montenegróba helyezték át. Van olyan szerző, aki Koszovót Európa új Kolumbiájaként definiálja, amely nemcsak a kontinensre, hanem az USA-ba is sikeresen szállít.¹³

Idővel a régió nemcsak tranzitónává, hanem fogyasztójává is vált a drogoknak, kezdetben elsősorban a heroinnak, majd a drogfogyasztás változásait követve a kokainnak.

⁹ Anastasijević, Dejan (2006): *Organized Crime in the Western Balkans (ethz.ch)* [online], 2006. 3. Forrás: files.ethz.ch [2022. 06. 18.].

¹⁰ Stojarová 2012: 112.

¹¹ Tarantini, Giulia (2016): *The Balkan Route: Organized Crime in South-Eastern Europe – Root Causes, Current Developments and Future Prospects.* [online], UNI-CRIS Working Paper. 2016/4. 5. Forrás: crs.unu.edu [2022. 06. 20.].

¹² Europol (2011): *OCTA 2011. EU Organised Crime Threat Assessment.* [online], OCTA, 2011. 19. Forrás: europol.europa.eu [2022. 06. 20.].

¹³ Tarantini 2016: 12.

Mindez további negatív hatást váltott ki a régió gazdasági és társadalmi viszonyaiban, továbbá az itt élők egészségi állapotában. Az Europol már 2011-ben felhívta a figyelmet arra, hogy az Adriai- és Fekete-tenger kikötőin keresztül Délkelet-Európa vált a Dél-Amerikából érkező kokain új belépési helyévé és kulcsfontosságú központjává. Többek között a régióban működik az egyik legveszélyesebb mexikói drokartell, a Sinaloa kartell, de kolumbiai és perui bűnözői csoportok is érdeklődést mutatnak új vállalkozások indítására a régióban. Ezzel egyidejűleg nyugat-balkáni bűnözők profitjuk maximalizálása céljából szintén létrehozta műveleti bázisokat Latin-Amerikában, hogy a kokaint közvetlenül a termelőktől szerezzék be.¹⁴ Amíg egyes bűnözői csoportok profitáltak a közel-keleti háborúk során a fegyverkereskedelem és a migráncscsempészet révén, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a bumerángeffektust, amelyet ez eredményezett a migránsok számának erőteljes növekedésével, továbbá a külföldi harcosok visszatéréssel és a radikálissá válással kapcsolatosan.¹⁵

A Nemzetközi Szervezett Bűnözés Elleni Globális Kezdeményezés 2020. évi jelentésében megerősíti, hogy a nyugat-balkáni szervezett bűnözői csoportok kulcsszereplőkké váltak a csempészet különböző területein Nyugat-Európában, Latin-Amerikában és Dél-Afrikában. A tanulmány számos megállapítása közül a legfontosabb, hogy nem létezik egyetlen olyan erő vagy központ, amely a nyugat-balkáni bűnözői csoportok tevékenységét koordinálná, hogy nem emelhető ki egyetlen állam, egyetlen ötletgazda, amely a régióban fellelhető szervezett bűnözés mögött állna és irányítaná azt. A jelentés is megerősíti azt a tényt, hogy Délkelet-Európa csomóponttá válása mögött a térség történelme, gazdasági és társadalmi sajátosságai állnak, amelyek „push” faktorként erősítették a bűnözés exportját, továbbá olyan politikai gazdaságtannal rendelkezik, nem egy esetben kormányzati hátszéllel, amelynek „pull” tényezőként vonzereje van az akár egyének, akár bűnözői csoportok számára biztosított védelemre, hálózatok fejlesztésére és a piszkos pénz mosására. A régió sajátos viszonyai, a korrupció, a politikai büntetlenség és a gyenge büntető igazságszolgáltatás ökörendszere a Nyugat-Balkánon olyan védőhálót teremt, amely védelmet biztosít a szervezett bűnözésnek.

Legalább ilyen fontos tényező a logisztikai elem, a térség útkereszteződés jellege, amely a szervezett bűnözés különböző formáinak központjává emelte a Nyugat-Balkánt. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a régió a bűnözésből származó nyereségek tisztára mosásának is a helyszíne, ami elsősorban az ingatlanpiacra és az építőiparra van hatással, amely ágazatokban az árak jelentősen emelkednek annak ellenére, hogy a bevételek nem növekedtek. További népszerű pénzmosási módszer a turizmus, a szerencsejáték, a call centerek, a valutaváltó irodák és a pénzáttalások. Egyes bűnözői csoportok a gépkocsik speciálisan kialakított rekeszeit használják a pénz hazahozatalára, mások kifinomultabb módszereket alkalmazva Nyugat-Európában, offshore cégeknél mossák tisztára illegális bevételeiket, többnyire kriptovalutákban.¹⁶

¹⁴ Europol 2011: 14.

¹⁵ Kemp, Walter (2020): *Transnational Tentacles*. [online], Global Initiative Against Transnational Organized Crime 2020. 70–73. Forrás: globalinitiative.net [2022. 07. 02.].

¹⁶ Kemp 2020: 70–73.

Belső kockázati tényezők

Az elmúlt két évtizedben a nyugat-balkáni országok jelentős politikai, társadalmi és gazdasági átalakuláson mentek keresztül, ugyanakkor számos megoldatlan kihívás továbbra is fennáll. Ezek egyike, hogy a régió országai egyértelműen az úgynevezett foglyul ejtett állam sajátosságait mutatják, beleértve a kormányzat és közigazgatás minden szintjét átható szervezett bűnözést és a magas szintű korrupciót, valamint a köz- és magánérdek erős összefonódását. A korrupció és klientizmus jogállami deficitet eredményez, és a demokrácia működését, a civil társadalom tevékenységét ássa alá.

A 2020-as regionális korrupcióellenes jelentés alapján kétféle korrupció is jelen van a régióban. Az egyik a magánszemélyeket és vállalkozásokat érintő közigazgatási korrupció (vesztegetés), a másik pedig a foglyul ejtett államra jellemző nagykorruptió, amely a demokratikus intézmények működését és a kormányzati döntéshozatalt veszélyezteti. A foglyul ejtett állam szindróma a térség minden államában magas, de sehol sem válik az állam működésképtelenné, csupán erősen korlátozott a tevékenysége.¹⁷

Ezt támasztja alá a Transparency International 2021. évi korrupciós indexe is, amely szerint a régió minden állama rosszul teljesít. Az alábbi, 1. táblázat bemutatja, hogy a maximális 100 pontból hányat kaptak az egyes nyugat-balkáni államok.

1. táblázat: Transparency International 2021. évi korrupciós indexe

Állam	Montenegró	Koszovó	Észak-Macedónia	Szerbia	Albánia	Bosznia-Hercegovina
Pontszám	46	39	39	38	35	35

Forrás: Transparency International: *Corruption Perceptions Index 2021*. [online], Transparency International, 2022. Forrás: images.transparencymedia.org [2022. 07. 12.].

Az elmúlt években aggodalmat keltett a politikusok nacionalista retorikájának erősödése. A szakértők azonban – köztük Florian Bieber – zömében egyetértenek abban, hogy ez valójában a helyi politika manipulálásának eszköze, amely alkalmas a problémákról való figyelemelterelésre, az általuk szított válságok megoldásával a Nyugat felé igazolják rátermettségüket, és igen kicsi a valószínűsége, hogy ez újbóli erőszakot váltana ki.¹⁸

Mindezek ismeretében nem csoda, hogy a régió gazdaságai alulteljesítenek, s a Nyugat-Balkán a hidegháború utáni időszak óta leszakadt Kelet- és Közép-Európa többi részétől. Az instabil politikai viszonyok, a korrupció és a garantált szilárd jogállami alap hiánya miatt a gazdaság diverzifikáltsága problémákba ütközik, mind a külső, mind a belső befektetések száma alacsony szinten marad, ami a régió munkanélküliségét makacsul magas szinten tartja és kirívóan az a fiatalok körében. Várhelyi Olivér uniós bővítési biztos is rámutatott arra, hogy a hosszú távú stabilitás és biztonság kulcsa a gazdasági felzárkózás.¹⁹

¹⁷ Southeast European Leadership for Development and Integrity (2020): *Western Balkans 2020: State Capture Risks and Policy Reforms*. [online], SELDI, 2020. 7. Forrás: seldi.net [2022. 07. 12.].

¹⁸ Bieber, Florian (2018): *Patterns of Competitive Authoritarianism in the Western Balkans*. *East European Politics*, 34(3), 337–354.

¹⁹ European Commission (2020): *Speech by Commissioner Várhelyi at the Forum on Western Balkans organised by Konrad Adenauer Stiftung: The Future of Enlargement from a European Perspective*. [online], 2020. Forrás: ec.europa.eu [2021. 01. 13.].

A régió számos gazdasági problémával küzd, teljesítménye lényegesen az uniós átlag alatt van, s amíg nem sikerül jelentős eredményeket elérni, gazdaságát versenyképessé, a működő tőke számára vonzóvá tenni, addig melegágya marad a szervezett bűnözésnek, amely sok esetben a megélhetést jelenti a bűnözők számára.

A gazdasági stagnálás bumeránghatása ösztönzi a korrupciót, aláássa a jogállamiságot és növeli az elszegényesedést. Mindezek következtében nagyarányú a kivándorlás, amely különösen széles körben elterjedt a fiatal és iskolázott lakosság körében, tovább erősítve a negatív demográfiai tendenciákat, a népesség fogyását és elöregedését. S habár a 2008-as válságból történő kilábalás után a régió államai viszonylag erős gazdasági növekedési ütemet mutattak, az elvándorlás arányai továbbra is nagyon magasak – 2019-ben 230 000 ember hagyta el a területet, a legmagasabb számban Koszovóból és Bosznia-Hercegovinából távozva.²⁰

Külső transznacionális kihívások

A nyugat-balkáni államok strukturális és gazdasági gyengeségeit, a bűnüldözés terén meglévő kapacitáshiányát, továbbá kiváló geostratégiai helyzetét kihasználják a bűnözői hálózatok és a szervezett bűnözés minden formája, a drogokkal, fegyverekkel, hamisított árukkal való csempészet, az emberkereskedelem, a pénzmosás egyaránt jelen van a régióban.

Ezt támasztja alá a Globális Kezdeményezés a Transznacionális Szervezett Bűnözés Ellen (GI-TOC) 2021. évi Globális szervezett bűnözés indexe, amely az ENSZ 193 tagállamát vizsgálva egytől tízig pontozza a bűnözés szintjét (a magasabb pontszám a bűnözés nagyobb fokát tükrözi) és az államok ellenálló képességét (itt ellenkező a pontozás, az alacsonyabb érték a kedvezőtlen rezilienciaszint fokmérője). És ugyan a nyugat-balkáni államok kedvezőbb helyzetet mutatnak a globális átlagnál, azonban bűnözés szempontjából közülük négy a 10 legrosszabbul teljesítő európai állam között található.

2. táblázat: A Nyugat-Balkán bűnözési és rezilienciaindex (2021)

Ország	Bűnözés	Rangsor (Európa)	Rangsor (globális)	Reziliencia	Rangsor (Európa)	Rangsor (globális)
Szerbia	6,21	2 (44)	33 (193)	4,92	37 (44)	93 (193)
Montenegró	6,00	4 (44)	45 (193)	4,46	38 (44)	112 (193)
Bosznia-Hercegovina	5,89	5 (44)	49 (193)	3,92	42 (44)	138 (193)
Albánia	5,63	9 (44)	61 (193)	5,04	36 (44)	87 (193)
Észak-Macedónia	5,31	11 (44)	74 (193)	5,21	32 (44)	76 (193)
Koszovó*	5,19	–	78 (193)	4,42	–	114 (193)

Forrás: Global Initiative Against Transnational Organized Crime (2021): *Global Organized Crime Index 2021*. [online], 2021. 80–87. Forrás: globalinitiative.net [2022. 07. 12.], alapján a szerző szerkesztése

*Koszovó nem tagja az ENSZ-nek

²⁰ Larssonneur, Jean-Charles (2020): *Key Challenges to Maintaining Peace and Security in the Western Balkans*. [online], NATO, 2020. 11. 21. 5. Forrás: nato-pa.int [2022. 07. 13.].

A vizsgált két szempont nem minden esetben áll összhangban, mert például Észak-Macedónia viszonylag magas bűnözési pontszámmal rendelkezik (5,31 a 4,88-as globális átlaghoz képest), de ezt részben ellensúlyozza a viszonylag magas rugalmassági pontszám (5,21 a 4,82-es globális átlaghoz képest). Szerbia, Montenegró és Bosznia-Hercegovina sorrendben második, negyedik és ötödik (Oroszország mögött) a bűnözési rangsorban egész Európában. Montenegróban a problémákat tetézi a viszonylag alacsony rugalmasság pontszáma, míg Bosznia-Hercegovináé az egyik a legalacsonyabb rezilienciaérték egész Európában (3,92), és a világon is csak a 138. helyen szerepel a szervezett bűnözéssel szembeni ellenálló képességét tekintve.

A hat nyugat-balkáni ország továbbra is jelentős tranzitrégió maradt a kannabisz és a heroin, valamint egyre inkább a kokain és a szintetikus drogok kereskedelme terén. A kannabisz általában Albániából keletre, míg a heroin Törökországtól nyugatra mozog, keresztezve Észak-Macedóniát és Koszovót, mielőtt útjára indítják Nyugat- és Közép-Európába. A kannabisz a leggyakrabban használt kábítószer, amelyet a régióban állítanak elő. Albánia hagyományosan a legnagyobb termelő, termesztése azonban a 2016-os csúcs óta jelentősen csökkent, ami elsősorban a törvényi szigorításoknak köszönhető. Napjainkban a kannabisz termesztése jelentős növekedést mutat (különösen zárt térben) de jelentőségét illetően regionális különbségek alakultak ki, és elsősorban Albániát, Bosznia-Hercegovinát, Észak-Macedóniát és Szerbiát érinti. Jelenleg e drogfajta legfőbb áramlási útvonala a Nyugat-Balkán felől Bulgária irányába történik. A Balkánt sűrűn behálózó közlekedési folyosók és a kábítószeráramok miatt a kannabisz és a heroin gócpontjai sok esetben egybeesnek.²¹

Az UNODC becslései szerint évente körülbelül 60-65 tonna heroin áramlik be Délkelet-Európába.²² A kokainnak kiterjedt belépési hálózata van, többek között Horvátország, Görögország, a bulgáriai és a Romániában található Fekete-tengeri kikötők és Törökország a fő belépési pontok. Az elsősorban Afganisztánból érkező hatalmas hajószállítmányokat először egy ideig a régióban létrehozott raktárakban és elosztó helyeken tárolják, majd kisebb adagokra osztva újracsomagolják és viszik tovább Szerbiából Magyarország irányába, vagy Észak-Macedónián és Koszovón keresztül Albániába. Onnan a kábítószer Olaszországba, vagy Montenegrón át Bosznia-Hercegovinába, majd Horvátországba küldik. Annak ellenére, hogy jelentős mennyiségű heroin halad át a régión, a helyi fogyasztási szint nem tűnik magasnak. A helyi piac csak kismértékű, a heroinhasználat csökkenni látszik, különösen 2000-es évektől, amikor a drogfogyasztók százalékos aránya a térségben magasabb volt a globális átlagnál. Ez megerősíti azt a tényt, hogy a Nyugat-Balkán elsősorban tranzitrégióként funkcionál a droggereskedelem globális hálózatában.²³

²¹ Kemp, Walter – Amerhauser, Kristina – Scaturro, Ruggero (2021): *Spot Prices. Analyzing Flows of People, Drugs and Money in the Western Balkans*. [online], Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2021. 23–28. Forrás: globalinitiative.net [2022. 07. 13.].

²² UNODC (2019): *UNODC Regional Programme for South Eastern Europe (2020–2023)*. [online], UNODC, 2019. 23–28. Forrás: unodc.org [2022. 07. 15.].

²³ Kemp–Amerhauser–Scaturro 2021: 31–33.

Míg a nyugat-balkáni bűnözői csoportok jelentős szereplői a globális kokainüzletnek, viszonylag kevés a kokain a térségben. Ez ellentmondásosnak tűnhet, de mivel ezek a csoportok már domináns pozícióban vannak a Latin-Amerikából Nyugat-Európába áramló ellátási láncban, így nincs szükség kitérőt tenni a Nyugat-Balkánon, kivéve a kicsi, de növekvő helyi piacok ellátására.

Az egyik legnagyobb elmozdulás a szintetikus drogok esetében tapasztalható. Egyrészt a régió szintén tranzitállomásként funkcionál a szintetikus kábítószeres számára, másrészt növekszik a helyi előállítás mértéke, különösen Szerbiában és Észak-Macedóniában, harmadrészt egyre erőteljesebb fogyasztóivá válnak e szereknek.²⁴

A GITOC-kutatás részeredményei is rámutatnak a térség leggyengébb pontjaira, így a legaggasztóbb értékeket a heroincsempészet és az emberkereskedelem területén produkálja a régió. Mindkettő esetében átlagosan 6,25 pontot ért el, ami jóval magasabb a 4,73-as és 4,41-es kontinentális átlagnál. A kannabisz (5,91) és a kokain (5,66) csempészetére kapott pontszámok szintén magasabbak – de mérsékeltebb az eltérés – az európai átlagnál, 0,81 és 0,84-dal. A kokain illegális elhelyezésében kiugróan teljesít Montenegró a maga 7,5 pontjával, a kannabisz kapcsán pedig Albánia tevékenységét kell kiemelni (7,00).

A fegyvercsempészet több országban háttérbe szorult, de Szerbiában (8), Bosznia-Hercegovinában és Montenegróban (6-6) még mindig jelentős szerepe van.²⁵ Az UNODC vizsgálata rámutat arra, hogy a Nyugat-Európába irányuló lőfegyver-kereskedelemnek még mindig elsősorban a régió a fő forrása. Ugyanakkor a Délkelet-Európából származó fegyverkereskedelmet nem elszigetelten, hanem a szervezett bűnözés más formáival együtt kell vizsgálni, a legtöbb bűnözői csoport más bűncselekményekkel összefüggésben lép be a lőfegyver-kereskedelembé, amelyek biztosítják a csempészetéhez a kapcsolatokat, a meglévő útvonalak és infrastruktúra ismeretét.²⁶

A GITOC vizsgálata kiterjedt a szervezett bűnözésben részt vevők vizsgálatára is. Megállapítása alátámasztja azt a tanulmányban korábban ismertetett tényt, hogy a Nyugat-Balkánon az államilag beágyazott szereplők a legdominánsabb bűnözők, ami a régió 7,25-ös átlagpontszámában is tükröződik. A csúcst Szerbia és Bosznia-Hercegovina viszi 8-as értékkel. Ez azért is aggasztó, mert a közintézményekhez, állami szervekhez szorosan kötődő bűnözők tevékenysége akadályává válik az illegális folyamatok elleni hatékony fellépésnek, alááshatja a régió államainak rezilienciaképességét is. Az ellenálló képesség összetevői tekintetében a nyugat-balkáni államok mindegyikében igen alacsony a politikai vezetés és kormányzat, valamint a bűnözés elleni fellépés átláthatósága és kiszámíthatósága. Előbbiben Bosznia-Hercegovina 3 ponttal negatív rekordot dönt a térségben, de a régiós átlag is mindössze 4,24, utóbbiban pedig még ennél is kicsivel alacsonyabb értékelést kapott (4,16), s egyetlen ország sem teljesített jobban 4,5 pontnál.

A szervezett bűnözés aktorai tekintetében a maffiacsoportok két állam, Montenegró (7,5) és Albánia (7,0) esetében meghatározók, és ugyanezen két országban legerősebbek

²⁴ Kemp–Amerhauser–Scaturro 2021: 34–39.

²⁵ Global Initiative Against Transnational Organized Crime 2021: 80–88.

²⁶ UNODC 2019: 23–28.

a bűnözői hálózatok is, míg a külföldi szereplők elősorban Bosznia-Hercegovinában (8) tevékenykednek.²⁷

A nyugat-balkáni országokat tömörítő Regionális Együttműködési Tanács (Regional Cooperation Council, RCC) *SecuriMeter* címmel a biztonságához kapcsolódó 2022. évi barométere alapján Délkelet-Európa valamennyi államában a megkérdozettek rendkívül fontosnak tartják a biztonságpolitikai problémák megoldását, amelyek közül első helyre a szervezett bűnözést (91%), kicsivel lemaradva az illegális pénzügyi tevékenységet (89%) és a terrorizmust (88%) tették, ugyanakkor nem gondolják, hogy ezek a kihívások nagyságrendileg lényegesen megváltoznának az elkövetkezendő három évben. Nem így a migrációs fenyegetettséget, ahol a válaszadók 44%-a jelentős növekedéstől tart, amelyben az ukrajnai háború is szerepet játszik. Erős az a hiedelem, hogy a beérkező migránsok növelik a térség biztonsági kockázatait (válaszadók 65%-a osztja), annak ellenére, hogy 61%-uknak személy szerint nincs negatív tapasztalata az illegális migránsokkal kapcsolatban. Aggodalomra ad okot, hogy kétharmaduk (66%) támogatja az illegális migránsokkal szembeni eljárásokat, pénzbírság kiszabását, visszatoloncolásukat származási országukba, illetve elzárva tartásukat.²⁸

A migráció a régió geostratégiai szerepköréből adódóan mindig is jelen volt a Nyugat-Balkánon, és 2015-ben a balkáni folyosó felértékelődésében kumulálódott. A 2015. évi migrációs válság júniusban, az úgynevezett vészhelyzeti szakasszal indult, amely során elősorban a balkáni útvonal déli része volt érintett a Macedóniában 72 órás tranzitmigráció legalizálásával. A balkáni folyosó Görögország, Macedónia, Szerbia irányából Magyarországon keresztül szállította a menekülteket, majd a magyar intézkedések hatására irányt változtatott, Horvátország és Szlovénia felé. Ez már jelezte a második etap kezdetét, amelyet a fokozatos bezárás korszakaként definiálhatunk, amikor Magyarország, Szlovénia, Ausztria kerítésépítéssel, határzárral megakadályozta az illegális migráció Balkánról az Európai Unió területére való áramlását, ami ismét változást eredményezett a régiós csatornáknál, és a mozgások számának növekedése volt megfigyelhető Albániában és Bosznia-Hercegovinában, illetve kialakult egy balkáni ellenfolyosó az északról délre való visszatoloncolásra.²⁹

Bár a menedékkérők és migránsok száma jelentősen csökkent 2016-ban és az azt követő években, az emberek áramlása a Nyugat-Balkánon keresztül Európába nem állt meg, hiszen a folyamat kiváltó okai, így a háború Szíriában, Afganisztánban és Líbiában, az instabilitás Afrikában, a gazdasági és megélhetési problémák továbbra is fennálltak. A pandémia kezdetén ismét növekedett a migránsok és menekültek száma, de az újonnan belépők száma 2020 második felében és 2021-ben csökkenő tendenciát mutatott. 2021-ben 45%-kal alacsonyabb volt (26 280), mint 2020-ban (47 460) és 2019-ben (42 450). Ennek ellenére a térségen belüli migrációs mozgás magas maradt, ugyanis akik

²⁷ Global Initiative Against Transnational Organized Crime 2021: 151–180; 35–36.

²⁸ Regional Cooperation Council (2022): *Securimeter 2022*. [online], 2022. 12. Forrás: rcc.int [2022. 03. 10.].

²⁹ Bezec, Barbara – Kurnik, Andrej (2020): *Old Routes, New Perspectives – A Postcolonial Reading of the Balkan Route. Movements*, 5(1), 35–37.

a Balkánon rekedtek a járványtól függetlenül megpróbálták elérni valamelyik nyugat-európai célszágukat.³⁰

A nyugat-balkáni országokra nehezedő további migrációs nyomás, hogy a járvány idején többször is zárlatot vezettek be, s ennek eredményeképpen több migráns rekedt valahol a balkáni vándorlási útvonal mentén, akiknek az ellátásáról gondoskodni kellett. A migráció jelenlegi helyzetét két fő tényező befolyásolja, egyrészt a tálib hatalomátvétel óta megnőtt az afgán menekültek száma, másrészt a 2022. évi eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy kedvezőbbé vált a helyzet tekintettel arra, hogy a nyugat-balkáni és a törökországi folyosó már nem az egyetlen jelentős irreguláris útvonal az Ázsiából az Európai Unió felé érkező migránsok számára, egy részük a Fehéroroszországon keresztül vezető keleti útvonalon keresztül érkezik.³¹

A Balkánt tranzitállomásként használó menekültek és migránsok egy része maga szervezi útját, sokan azonban a csempészekre bízzák sorsukat, tekintettel arra, hogy a számtalan útvonal, a különféle utazási módok és a költségek széles skálája miatt szinte lehetetlen kiigazodni. Az egyes államokon belüli haladás esetén ritkán, az illegális határátlépéskor azonban igen gyakran veszik igénybe a csempészek tudását, s ennek következtében a nyugat-balkáni államokban az embercsempészet virágzó foglalkozássá vált, hiszen az így keresett pénz nagy része a régióban marad.³²

Mint már utaltunk rá, a GITOC-kutatás is rávilágított arra, hogy a szervezett bűnözés formái közül az egyik legaggasztóbb az embercsempészet. A vizsgálatok szerint 2013-tól fokozatosan csökkent ez a tevékenység, de a 2015-ös migrációs válság megakasztotta a pozitív folyamatot, és az áldozatok száma fokozatosan nő. Természetesen nem egyedül a migráció a kiváltó oka ennek a bűnözési formának, hanem magán a Balkánon uralkodó gazdasági, társadalmi és szociális viszonyok a fő eredők, s az ezeken a területeken végbemenő lényeges változások nélkül az embercsempészet komplex kihívásként áll a régió előtt. Különösen erős veszélynek vannak kitéve a marginalizált csoportok, így a roma közösségek tagjai, az utcagyerekek, a munkanélküli vagy alulfoglalkoztatott fiatalok, akik megélhetési nehézségekkel küzdenek, és szinte egyáltalán nincs lehetőségük törvényes munkavégzésre. Ez a kilátástalanság az embercsempészek karjaiba löki őket, s a Nyugat-Balkánhoz földrajzilag és történelmi szempontból közel álló területek jelentik a célállomásokat, úgymint az EU, a Kaukázus, Közép-Ázsia vagy az Orosz Föderáció. A balkáni útvonal kontextusában a migránsok csempésze és az emberkereskedelem erősen összefonódik, amiben szerepet játszik a csempészek felé való eladósodás növekedése és a csempészet árának emelkedése. Az áldozatok között jelentős számú európai és szubszaharai afrikai nő is fellelhető, akik a szexuális kizsákmányolás áldozatai.³³

A szíriai polgárháború jelentős vonzerőt jelentett a radikalizálódott egyének számára, és megnőtt a külföldi harcokban részt vevők és radikális terrorszervezetekhez csatlakozók

³⁰ Kemp–Amerhauser–Scaturro 2021: 31–33; UNHCR (2022): *Western Balkans–Refugees, Asylum-seekers and Other People in Mixed Movements as of end May 2022. May 2022_Western Balkans Dashboard (4).pdf*. [online], 2022. 3–4. Forrás: unhcr.org [2022. 07. 10.].

³¹ International Centre for Migration Policy Development (2022): *ICMPD Migration Outlook Western Balkans & Turkey*. [online], ICMPD, 2022. 2–5. Forrás: [2022. 07. 10.].

³² Kemp–Amerhauser–Scaturro 2021: 10–18.

³³ UNODC 2019: 36–38.

aránya. Legtöbbször két nyugat-balkáni államból, Bosznia-Hercegovinából és Koszovóból radikalizálódtak, hiszen a szélsőséges hálózatok itt találják az etnikai és vallási hovatartozás törésvonalra leginkább fogékony populációt.³⁴ 2018 októberében az Európai Bizottság és a hat nyugat-balkáni ország aláírta a terrorizmus elleni küzdelemről szóló közös cselekvési tervet. A terv konkrét intézkedésekre szólít fel öt cél elérése érdekében, ideértve a radikalizálódás megelőzését és leküzdését, a hatékony információcserét, a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelmet és a polgárok védelmét.³⁵

A nyugat-balkáni régió erőteljesen kitett a különféle természeti katasztrófáknak és szélsőséges időjárási események, amelyek egy része a globális felmelegedéssel van összefüggésben. A térséget gyakorta sújtják földrengések, az extrém hőség évek óta jelentkező velejárói a nyári erdőtüzek, amelyek minden évben pusztítják a régió flóráját és faunáját, egyes területek erősen árvízveszélyesek, a tengerparton a szélviharok miatt alakulnak ki súlyos áradások, és a klímaváltozás során egyre gyakoribbá és intenzívebbé válnak a szeles időszakok. Különösen az Adrián jelentkező erősebb sirokkó és a nyomában járó áradások okoznak súlyos károkat a tengerparti infrastruktúrában.

A Nyugat-Balkánt érintő transznacionális kihívások jelentős része hibrid fenyegetettséget jelent, és ezek közül erős negatív hatása van a dezinformációnak. Ezt támasztja alá a SecuriMeter közvéleménykutatása is, ahol a megkérdezettek 74%-a gondolta úgy, hogy a dezinformáció biztonságpolitikai kockázatot jelent, s kiemelték a sajtó, a műsorszolgáltatás menedzsmentjének és az online közösségi hálózatok felelősségét a kérdésben.³⁶

Összegzés

A tanulmányban bemutattuk, hogy a Nyugat-Balkánon történelmi gyökerei vannak a szervezett bűnözésnek, s ehhez hozzáadódtak a Jugoszlávia felbomlása során kialakult háborús viszonyok, a rendszerváltás nehézségei, a strukturális átalakítás felemás volta, a gazdasági, szociális problémák, amelyek kedvező környezetet teremtettek a szervezett bűnözésnek. A fenyegetettség szinte minden formájával találkozhatunk a régióban, természetesen nem egyforma intenzitással és regionális különbségekkel. A globalizáció következtében a kockázatok nem elszigetelten, hanem komplex módon, új kihívásokkal tarkítva, a nemzetközi hálózatokkal és folyamatokkal összhangban, azok szerves részeként jelennek meg, így transznacionális kihívásokról beszélhetünk. Nem elégséges az egyes államok ellenálló képességének fejlesztése, a nemzeti stratégiák csak kiinduló alapot jelentenek a szervezett bűnözés elleni küzdelemben. A fenyegetettség globális jellege miatt a térség rezilienciája attól függ, hogy a nyugat-balkáni államok képesek lesznek-e a nemzetközi összefogásban és közös hálózatokban részt vállalni, közös regionális stratégiákat kialakítani és együttműködni.

³⁴ Larsonneur 2020: 6–7.

³⁵ European Commission (2018): *Joint Action Plan on Counter-Terrorism for the Western Balkans*. [online], 2018. Forrás: home-affairs.ec.europa.eu [2022. 07. 10.].

³⁶ Regional Cooperation Council 2022: 70–76.

IRODALOMJEGYZÉK

- Anastasijević, Dejan: *Organized Crime in the Western Balkans*. [online], HUMSEC 3 2006. Forrás: files.ethz.ch [2022. 06. 18.]
- Bez nec, Barbara – Kurnik, Andrej (2020): Old Routes, New Perspectives – A Postcolonial Reading of the Balkan Route. *Movements*, 5(1), 33–54.
- Bieber, Florian (2018): Patterns of Competitive Authoritarianism in the Western Balkans. *East European Politics*, 34(3), 337–354. Online: <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1490272>
- Council of the European Union (2020): *Council Conclusions on Enlargement and Stabilisation and Association Process – the Republic of North Macedonia and the Republic of Albania*. 2020. március 25.
- European Commission (2018): *A Credible Enlargement Perspective for and Enhanced EU Engagement with the Western Balkans*. COM (2018) 65 final. 2018. február 6.
- European Commission (2018): *Joint Action Plan on Counter-Terrorism for the Western Balkans*. [online], 2018. Forrás: home-affairs.ec.europa.eu [2022. 07. 10.].
- European Commission (2020): *Speech by Commissioner Várhelyi at the Forum on Western Balkans organised by Konrad Adenauer Stiftung: THE FUTURE OF ENLARGEMENT FROM A EUROPEAN PERSPECTIVE European Commission (europa.eu)*. [online], 2020. Forrás: ec.europa.eu [2021. 01. 13.].
- European Commission (2022): *First Intergovernmental Conferences with Albania and North Macedonia to Kick-Start the Accession Negotiation*. [online], 2022. 07. 19. Forrás: ec.europa.eu [2022. 06. 18.].
- Europol (2011): *OCTA 2011. EU Organised Crime Threat Assessment*. [online], OCTA, 2011. 19. Forrás: europol.europa.eu [2022. 06. 20.] Online: <https://doi.org/10.2813/30304>
- Global Initiative Against Transnational Organized Crime (2021): *Global Organized Crime Index 2021*. [online], 2021. Forrás: globalinitiative.net [2022. 07. 12.]
- International Centre for Migration Policy Development (2022): *ICMPD Migration Outlook Western Balkans & Turkey*. [online], ICMPD, 2022. Forrás: [2022. 07. 10.]
- Kemp, Walter (2020): *Transnational Tentacles*. [online], Global Initiative Against Transnational Organized Crime 2020. Forrás: globalinitiative.net [2022. 07. 02.]
- Kemp, Walter – Amerhauser, Kristina – Scaturro, Ruggero (2021): *Spot Prices. Analyzing Flows of People, Drugs and Money in the Western Balkans*. [online], Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2021. Forrás: globalinitiative.net [2022. 07. 13.]
- Larsonneur, Jean-Charles (2020): *Key Challenges to Maintaining Peace and Security in the Western Balkans*. [online], NATO, 2020. 11. 21. 5. Forrás: nato-pa.int [2022. 07. 13.]
- Lőrinczné Bencze Edit (2020): *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Budapest: Akadémiai. Online: <https://doi.org/10.1556/9789634544975>
- Regional Cooperation Council (2022): *Securimeter 2022*. [online], 2022. Forrás: rcc.int [2022. 03. 10.]
- Stojarová, Vera (2012): Organized Crime in the Western Balkans. *HUMSEC Journal*, 1(1), 94–112.
- Southeast European Leadership for Development and Integrity (2020): *Western Balkans 2020: State Capture Risks and Policy Reforms*. [online], SELDI, 2020. Forrás: seldi.net [2022. 07. 12.]
- Tarantini, Giulia (2016): *The Balkan Route: Organized Crime in South-Eastern Europe – Root Causes, Current Developments and Future Prospects*. [online], UNI-CRIS Working Paper, 2016/4. Forrás: cris.unu.edu [2022. 06. 20.]
- Transparency International: *CPI2021_Report_EN-web.pdf (transparencycdn.org)* [online], 2022. Forrás: Transparency International [2022. 07. 12.].
- UNHCR (2022): *Western Balkans – Refugees, Asylum-seekers and Other People in Mixed Movements as of end May 2022. May 2022_ Western Balkans Dashboard (4).pdf*. [online], 2022. Forrás: unhcr.org [2022. 07. 10.].
- UNODC (2019): *UNODC Regional Programme for South Eastern Europe (2020–2023)*. [online], UNODC, 2019. Forrás: unodc.org [2022. 07. 15.]